

¡BOMBA!

Hoy la bomba enfrenta DANA, se mueve cual caracol; por andar viendo el beisbol ya requiere valeriana

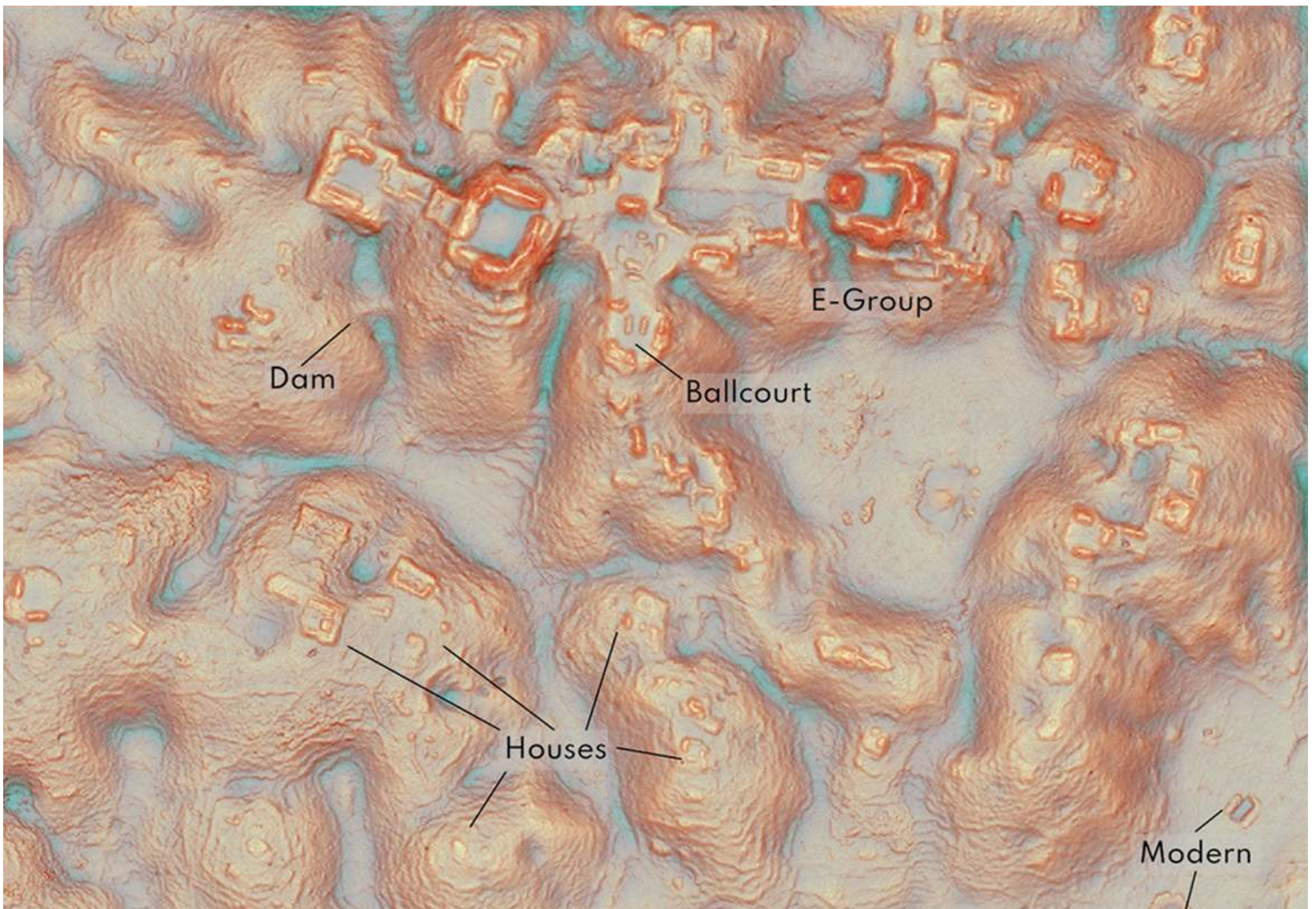

K'uintsil

Jueves 31 de octubre de 2024

CAMPECHE · YUCATÁN · QUINTANA ROO · AÑO 10 · NÚMERO 2353 · www.lajornadamaya.mx

Ajxak'al xooko'obe' tu kaxto'ob Valeriana, úuchben kaaj tu lu'umil Kaanpech

▲ Oochel Cambridge university / Alud Thomas, et al.

Ajxak'al máako'obe' tu kaxtajo'ob jump'éeel túumben kúuchil tu lu'umil Kaanpech, k'aab'ainta'an Valeriana, yéetele' ku k'as sáasilchajal ba'al yóok'lal beyka'aj u nojochil u kaajil le úuchen kaajo', yéetel ku ye'esik láayli' yaan kúuchilo'ob ma' xak'alta'ako'ob ichil u maaya lu'umil México.

U k'aaba'e, Valeriana ts'o'oke' naats' yanik ti' jump'éeel ja' láayli'

beey u k'aaba'o', ts'o'oke' yaan kex 16.6 kms cuadrados u nojochil. Chiika'an yaan tu'ux úuch paak'áli' yéetel yaan xan u chíikulal le maaya kúuchilo'ob líik'sa'aj tu jats k'iinilo'ob Clásico (250-900 d.C.).

Máako'ob ku meyajo'ob Secretaría de Cultura del Gobierno de México, táakano'ob meyaj Instituto Nacional de Antropología

e Historia (INAH), beyxan ajxak'al xooko'ob ti' u noj najil xook Tulanee', ti' u xamanil Arizona yéetel Houston, leti'ob kaxt le kúuchilo'.

Ichil ba'ax a'alab ti' jump'éeel sientifikóo ts'iib jts'a'ab k'ajóoltbil tu pikil ju'unil Antiquity, tu yúuchben kaajil Valeriana' ts'o'ok u yila'al yaan ka'ap'éeel u noj chíikulalo'ob ti' áarkitekturáa monumental.

Tu maas nojochile' yaan ka'ap'éeel plaasa k'ala'an, nuupulo'ob yéetel jump'éeel noj bej, kúuchilo'ob de piraamidée, jump'éeel tu'ux ku báaxta'al boláa, jump'éeel ambalse tu'ux yaan u beel ja' yéetel junmúuch' kúuchilo'ob k'ajóolta'an beey Grupo E, yaan ba'al u yil yéetel preklaasikáa yéetel indikaaria k'iinilo'ob.